

Etymologia huomioita

127. Suom. *kaari* = mord. *karks*?

Yleismordvalaisessa sanassa *karks* 'Gürtel' on *-ks* tietysti johtopäätte, sama joka tavataan esim. sanoissa E *karks* 'Bastschuhschnur' (*kar* 'Bastschuh'), M *lazks* 'Sarg' (E *laz* 'Brett', *lazoms*, M *lazəms* 'spalten'), E *sodks* 'Band' (*sodoms* 'binden'), E *tšapaks*, M *šapaks* 'Teig' (E *tšapamo*, M *šapama* 'sauer') ja sangen lukuisissa muissa tapauksissa. Useimmiten voidaan tällaisen johdannaisen rinnalle asettaa joko kantasana tai joku muu saman kannan johdannainen, mutta tässä tapauksessa sellaisia tuskin on löydettävissä. Satumalta on säilynyt vain tämä johdannainen sekä siitä edelleen johdettuja sanoja, *karksams* 'gürten' jne. Niinhän on käynyt monessa muussakin tapauksessa. Esim. mordE *levks*, M *l'efks* 'Junges (v. Tieren); Kind' johdannaisella ei liene mordvassa kantaverbiä, mutta sitä ilmeisesti edustaa tšer. *li-äm, liq-m* 'kalben, lammen, füllen' (ks. FUF XXI, s. 122).

Mord. *karks* 'Gürtel; (Jevs.) Garbenband' sanaa, oikeammin tietysti sen kantaosaa *kar-*, on esim. Paasonen (Mord. chr. s. 73) pitänyt suomen *kaari* 'Bogen, Spant' sanan vastineena, mutta häneltä on varmaankin tällöin jäänyt huomaamatta, että suomen sanan tarkka vastine on lpL *kūṇar* 'Spant' (I *kuṇar* id.) ja että se näin ollen aikaisemmin on kuulunut **kaṇar* t. **kaṇer* (tästä viimeksi Erkki Itkonen FUF XXX, s. 16). Kun sanansisäisen **η*:n vastineena mordvassa on eri murteissa *j*, *v*, *η* (esim. mordE *ojkst, oṅkšt*, M *ovkst, ovšt* pl. 'Gebiss am Zaum' = lpL *vuṇas* 'Maulkorb für Hunde', N *vuṇás*), ei mord. *karks* sana tämän mukaan äänteellisistä syistä voi olla suom. *kaaren* vastine, koska siitä tällainen konsonantti puuttuu.

Mutta mordvan sanalle voidaan esittää toinen rinnastusmahdollisuus: se saattaa olla samaa juurta kuin lpR (Lind.-Öhrl.) *karet* 'vincire, ligare', L (Grundstr.) *kārrat* 'etw. Eingepacktes festsorten (z. B. Gegenstände in einem Lappenschlitten, wenn man auf die Wanderung geht, ein Kind in der Lappengewiege od. dgl.)', N (Niels.) *gārrāt* 'tie tightly something which is packed (esp. in a kjerris), lash', I *kārrīḍ* 'köyttää kiinni (kuormat ahkioihin, lapsi kätkeyn, laukun suu)' jne. Johdannainen lpArj. (Ruong) *gārās* 'Binde', L *kāras* 'etw. zum Umwickeln' voi olla mord. *karks* 'Gürtel; Garbenband' johdannaisen tarkka vastine, lp. *-s* nimittäin edustaa suom.-ugr. **-kse* suffiksia.

Kuten Äimä on osoittanut (SUSA XXV, 1, s. 15), on puheenalaisesta lappalaisesta sanapesyestä saatu Pohjois-Suomen murteisiin sanat *kaaristaa* 'am Lappenschlitten festbinden' (<lpN *gārāstet*, Arj. *gārāstīt* 'schnell einmal umbinden') ja *kaariste* 'Bindestrick am Lappenschlitten' (<lpN

gārasták, L *kārastahka* 'etw., womit man etw. verschnürt; bes. ein Seil, mit dem man die Last im Lappenschlitten festschnürt'). Alf Torp (Nynorsk etymologisk ordbok s. 259) on lisäksi selittänyt, että myös norj. (Salta) *karka* 'fastbinde med mange (klodsete) bindinger' ja pohj.-ruots. *kark* 'et taug av rensener til at binde om bør o. l.', *kark* 'bende slikt taug om slæde etc.' olisi »vistnok laan fra lapp., sml. lapp. *garrat* ds.». Tämä norjan sana, jota esim. Friis ja Nielsen käyttävät muodossa *karke* selittäessään lpN *gärrät* verbien merkitystä, ja vastaavat pohjoisruotsalaiset murre sanat ovatkin selvästi lapista peräisin, mutta tuskin Torpin mainitsemasta sanasta. Paremmin sopii niiden lähteeksi lpR (Lind.-Öhrl.) *katket* 'colligare, constringere', *karket* 'strangulare', *katkes*, *karkas* 'funis, restis, imprimis quæ e loris confecta est sive tendinibus renonum; band, sen-snöre', L (Grundstr.) *kar^hkat* 'festbinden; die Beine (einwickeln und) einschnüren (wenn man im Begriff ist, im Lappenschlitten zu fahren)', *kär^hkas* 'Schnur, Strick (zum Festbinden von Gegenständen, wenn man auf der Wanderung ist)', N (Friis) *gädkat* 'constringere, adstringere' (vrt. T. I. Itkonen SUSA 32, 3, s. 7, Uotila Perm. kons. s. 284).

128. Suom. *kajota*, *kajettua*

Erkki Itkonen on Vir. 1937, s. 299—300, selittänyt etymologisesti yhteenkuuluviksi suom. *kajota* 'taga i l. på ngt, vidröra, befatta sig med, blanda sig i' ja lpR *kajot* 'opem ferre, opitulare', L *kadjot* 'retten, erretten, erlösen', N *gaggjot* 'save, liberate, salve'. Merkitysten erilaisuuden ja merkitysten kehityskulun ymmärtämiseksi hän on esittänyt muutamia suuntaa osoittavia viittauksia.

Suomen murteista on kuitenkin saatu talteen muutamia arvokkaita ja mielenkiintoisia tietoja verbistä, joka ainakin näyttää kuuluvan samaan ryhmään ja tuovan hieman lisävalaistusta hiukan hämäräksi jääneeseen merkityspuoleen. V. 1932 pyydettiin Sanastajassa (n:o 10, s. 2) tietoja sanasta *kajettua*, ja tiedusteluun saatiinkin useita vastauksia.

Näiden ja Sanakirjasäätiön arkistossa jo entuudestaan olleiden muistiinpanojen mukaan sanalla on ensinnäkin suunnilleen sama merkitys kuin *kajota* verbillä, 'koskea; puuttua jhkin' jne.: (Vehkalahti) »no en *kajetu* siihen enää yhtää», »mitä se sinuu *kajettuu*», (Kymi) »sih ei pitäs *ku^hkän kajettü*» (= salakähmäiseen puuhaan sekaantua), (Anjala) »mitäs siä sih *kajetut*, ei se sinulle mitään kuulu koko asia», (Suomenniemi) *kajettua* 'koskea, kajota', (Iitti) »pahan ihmisen sanat *kajettuu* toisen ihmisen elämäh».

Viimeisessä esimerkissä *kajettua* voi nähtävästi merkitä myös lähinnä 'koskea, vaikuttaa'. Ja seuraavissa virkkeissä tämä merkitys tuntuu vielä

ilmeisemmältä: (Vehkalahti, osaksi normaalistettua kieltä) »Ei sen ihmisen asioihin maksa kajota, sillä ei siihen kenenkään neuvot *kaetu*», »Vaik olis kipiä varpaas niin sylämmeehää (syrämmeehää) se *kajettuu*». Samoin seuraavassa sananlaskussa: (Artjärvi) »Kyl se kanah *kajettuu*, minkä kukko nokkaa», (Lapinjärvi) »Minkä kukko nokkasee, se kanah *kajettuu*», (Pertunmaa) »Minkä kukko kuopasee, se kanaan *kajettuu*», joka esim. Elias Lönnrotin »Suomen Kansan Sanalaskuja» teoksessa (s. 322) ja A. V. Koskimiehen »Suomen Kansan Sananlaskuissa» (s. 399) esiintyy muodossa »Mitä kukko noukahtaa, se kanahan *kajahtaa*» ja tarkoittaa likipitäen samaa kuin »Mitä kukko syö, sen kana saa» (Koskimies s. 400).

Erityisen mielellään sanaa näkyy käytettävänkin puhuttaessa ruoan 'vaikuttamisesta, tehoamisesta', esim. (Lapinjärvi) »kyl syöp mut ei näy *kajettuvan*», (Elimäki) »Ei siih Jussilah *kajetu*, mikään», (Anjala) »Mikähän siin on kun ei tuoh meilän lehmäh ruoka *kajetu*, vaikka se kuinka syöp», »ruoka *kajettuu*» (vaikuttaa voimistavasti), (Nastola) »Toj jon eriskummallii hevoin kun ei se tielä mitiä, vaikka sil syöttiä paljait kauroja, ei tohop pahuksie mikiä *kajetu*», »Kylhää se syöp, mut ei se vaa nävyk *kajettuvan* missää», (Hollola) »ei ruokakan *kajetuk* kun on aina kulum piellä», (Luopioinen) »Läpispasko» syö kovasti, mutta ruoka ei »kose» tai »*kajetu*», (Valkeala) »Kyl se näkyy että ruoka sinus *kajettuu* koska olet noin väkinny (lihonnu)», (Suomenniemi) »laihaa ei ruoka *kajetu* koska se pysyy yhä laihana». Samaan tapaan ilmoitetaan sanaa käytettävän myös Vehkalahdessa ja Heinolan pitäjässä. Asikkalasta (tai Luopioisista) on tiedonantaja kirjoittanut: »Olen hyvin usein kuullut sanan *kajettua* ruoasta puhuttaessa ja myös jos sahti (olut) tai väkijuomat *kajettuu* (-ttuvat) päähän». Seuraavassa esimerkissä *kajettua* verbillä tuntuu olevan merkitys 'edistyä, hyötyä' tai 'vaikuttaa, päästä vaikuttamaan, tehoamaan': (Kymi) »s öl sellanen tapa että aina neljäm permannoj jälkeh rehuttih että se puiminen paremmi *kajettu* sīt».

Itkonen mainitsee kirjoituksessaan Lönnrotin sanakirjan lisävihossa esiintyvän OL. (= Olonetsiskt ord) merkillä varustetun sanan *kajoa* = katsoa. Sana-artikkeli on laadittu varmaankin Arvid Genetzin teokseen »Tutkimus Venäjän Karjalan kielestä» sisältyvän sanakirjan tiedon »*kajo*» (EK) = *kačo* pohjalla. Myöhemmin on Rukajärveltä pantu muistiin tähän verrattava »*mäne kunne kajo = kunne kašot*», hiukan hämäräksi jääpä esimerkki.

Merkityksen suhteen tulevat tätä ainakin näennäisesti lähelle seuraavat Suomenniemeltä lähetetyt tiedot: »män sivute ettei *kajettuun* minnuu» (ei siis ollut huomaavinaan ensinkään), »Kuulet siä vai etkös *kajetu*?», »Eikö lie kuult vai eikö lie *kajettuunt*?». Nämä virkkeet, joissa *kajettua* verbillä tuntuu olevan merkitys 'kiinnittää huomiota, välittää' tjs., tuovat sen melko lähelle viron etenkin etelämurteissa tavattavaa sanaa (Wied.) *kaeda, kajeda*

'sehen, schauen, betrachten, prüfen', esim. *kae tedä ette vai tæde, sē om ütš hã kōik* 'besieh es von vorn oder von hinten, es ist einerlei', *ära kaeda* 'ausersehen, aussuchen, besehen, mit dem bösen Blick ansehen und dadurch schädigen, verhexen', *kaeja* 'Zauberer (mit d. bösen Blick)', *kaetada, kajetada* 'sehen lassen, zeigen, vorzeigen'.

Viimeksi mainittu viiron sana voi edustaa suom. *kajettua* verbin lähintä kantasanaa ja *kaeda, kajeda* sen perimmäistä kantavartaloa *kaje-*. Onhan viiron sanalla mm. 'katseella vaikuttamisen, turmelemisen' merkitys, joten se tältäkin puolen näyttää voivan tulla suomen sanaa lähelle. Viiron sanan merkityksestä 'sehen, schauen' jne. ei ole myöskään pitkälti Lagercrantzin Nessebyn murteesta talteen saaman *kã^{d'}jj^alit* johdannaisen 'behüten, pflegen' ja saman frekventatiivimuodon eri johdannaisten, lpN (Friis) *gagialægje* 'defensor, tutor, Beskjærmer, Værge' ja *gagjalus* 'defensio, tutela, Beskjærmelse', merkityksiin.

Mutta jos siis *kajota* ja *kajettua*, vir. *kajeda, kaeda* ja lp. *gaggjot* todella, niin kuin tuntuu uskottavalta, kuuluvat etymologisesti yhteen, niin herää tietenkin kysymys, miten niiden muodollinen suhde on selitettävissä. Vastaukseksi saatetaan ajatella, että vartaloiden *kajo-* ja *kaje-* perustana on alkuaan ollut **kaja-*, joka on kielestä jo tykkänään hävinnyt. Silloin voidaan ainakin *kajettua* käsittää samanlaiseksi johdannaiseksi kuin esim. *ajettua* (*ajaa*), *kasvettua* (*kasvaa*) ja *kuivettua* (*kuivaa*).

Kun tällä tavoin kokoon keräytyneen isohkon suomalais-virolais-lappalaisen sanaperheen kantasanan perusmerkitys siis alkujaan on ollut melko yleinen ja helposti eri suuntiin laajeneva, tuntuu houkuttelevalta lisätä samaan ryhmään myös muutamat itäisten sukukielten sanat.

Votjakin kielessä tavataan verbi, jolla yllättävästi on osaksi aivan sama merkitys kuin suom. *kajettua* verbillä: (Munk.) *kwaj-* 'hízni, meghízni, kövéredni; fett werden', *kwajät-, kwajët-, kwajit-, kwajt-* 'hízlalni, kövériteni; mästen, fett machen', (Wichm. Wotj. chr. ja käsikirj.) *kuajini, kuaini, kuajini* 'fett werden', *kuajitini, kuajitini* 'lihottaa; fett, fetter machen, mästen', (Udm.-russk. slov. 1948) *kuajini* 'poprávit'sa, propolnét'; *popravlat'sa; tolstét'* (suom. 'parantua, voimistua; lihoa, tulla paksuksi'). Äänteellisestikin tämä votjakin sana voinee vastata suom. *kajota* jne. ryhmää. Wotj. *kua-* palautuu Itkosen mukaan (Vir. 1951, s. 445—446) kperm. **kq-* asuun, ja kperm. **q:* n suom.-ugr. lähtövokaalina on ollut mm. *a »sporadisesti, mutta silti varsin laajassa mitassa». Muussa suhteessa ei äänteellinen puoli selitystä kaipaakaan.

Alkuperäisemmältä tuntuva 'koskea, sattua, kohdata' jne. merkitys on taas obinugriilaisten kielten sanalla:

vog. (Ahlqv.) *qōjam* 'begegnen, ankommen', *qōiam, qōjam* 'kosten, wert sein, würdig od. verdient sein', (Munk.-Szil.) P *khaji* 'talál', *khojékhati* id.,

LU *khōji* 'érintkezük', K *khoji* 'talál', T, LM, P myös merkitys 'kerül, kos-
tet', N *χāji*, *χōji* 'talál, érint, ér; treffen, berühren, antreffen';

ostj. (Karj.) 1. DN *χoidā* 'törmätä jhnkin, jtkin vastaan; sattua 1. satut-
taa, käyttää (pyssy)', V *kāita* 'osata, satuttaa, saada sattumaan', Vj. *kāita*
'käyttää, satuttaa hyvin (pyssy); sattua maaliin (kuula)', Trj. *kāitā'* pass.
'sattua, osua (ampuessa, viskatessa, lyödessä)', Ni. *χ^hita* 'satuttaa (pyssy),
sattua (maaliin, eläimeen ym.)', Kaz. *χ^hiti*, O *χāida* 'sattua, kohdata (nuoli,
kuula, hauli, lyönti), satuttaa (pyssy); törmätä jtkin vastaan', 2. DN *χoidā*
'olla hinnassa, maksaa', Kr. *χoitā* id., *mətəkemā χoit* 'paljonko maksaa'.¹
Ostjakin ja vogulin sanojen merkitysten suhteen vrt. esim. unk. *ér* 'kajota,
koskea; kokea; ulottua' jne. ~ 'olla jonkin arvoinen'.

Äänneasunkaan vuoksi näiden sanojen mukaan ottamista tuskin voidaan
pitää mahdottomana. Ainakin seuraavissa ostjakin sanoissa on sama vokaa-
listo (k.-ostj. *a) kuin tässä vastaamassa alkuperäistä suom.-ugr. *a:ta:
DN *χōpāp*, V, Vj. *kālw* 'Netz' ~ suom. *kalin* ja DN *tōdām-*, V *lālām-*, Vj.
lālām- 'stehlen' ~ mord. *salams*, liiv. *saländā* id., *salāi* 'Dieb', suom. *salata*.
Muussa suhteessa obinugrilaisten sanojen äänneasu onkin odotuksenmukainen
ja selvä.

Melko kauas ja moneen suuntaan näyttävät siis ulottuvan suom. *kajota*
ja *kajettua* verbien alkujuuret ja sivurönsyt. Niiden erikielisten vastineiden
merkitykset saattavat paljonkin erota toisistaan, mutta kuten edellä on käy-
nyt selville, kaikki nämä verraten helposti voidaan johtaa alkumerkityksestä
'koskea'. Kun koskemista, kajoamista voi olla monenlaista: hiljaista hipom-
ista ja sivelyä, kovempaa jhnkin tarttumista, puuttumista, ryhtymistä,
vaikuttamista, satuttamista jne., kun se voidaan suorittaa esim. käsillä tai
muilla konkreettisilla esineillä taikkapa silmänluonnilla, katseella tai myös
sanoilla (esim. »Isäntä kajos ko trenki söi lakki pääsä») jne.², ei ole suinkaan
kumma, että merkityksen muuntumisella on ollut hyvät mahdollisuudet
useaan suuntaan ja että nämä mahdollisuudet ovat tulleet käytäntöön.

¹ Julkaisemassani »K. F. Karjalainens Ostjakisches wörterbuch» teoksessa olen, ilmei-
sesti liiasta varovaisuudesta, jättänyt nämä sanat erilleen. Ehkäpä vielä kolmaskin homo-
nyymi, joka merkitsee 'poiketa, pysähtyä (jhnkin matkan varrella)' on alkuperältään sama
sana!

² Väinö Salminen on Vir. 1905, s. 49—53, julkaisussaan »Sanapöimintoja keski-Skan-
dinaavian metsäsuomalaisen kirjeistä» maininnut mm. verbin *kajottaa* = pakottaa: »kaikki
ne Puonit niimeensä kajottiin kirjuttam(aan)» ja arvellut, että sana on »käsien kajoami-
sesta ehkä saanut pakottamisen merkityksen». Pöiminnon rinnalle sopii Lönnrotin sana-
kirjan *kajottaa* v. fact. (kajota) 'skrämma, fördrifva', *kajota* sudet kokoon 'skrämm (genom
rop) vargarne tillsammans!', ja sen kanta *kajota* 'ropa, skrika; skrämma' on nähtävästi
vallan eri sana kuin *kajota* 'koskea'.

129. Suom. *keski*

Seuraavat mordvan ja permiläisten kielten sanat vastaavat sekä äänne-asun että merkitysten puolesta tarkalleen toisiaan:

mord. (Jevs.) E *kaške*, M *kaska* 'krestec, krestcovaja kost'' (ristiluu), E *pulo kaške* u *životnyh* (eläimillä), M *pula kaska* 'nižnája čast' krestcovoj kosti u čeloveka i u životnyh' (ihmisen ja eläinten ristiluiden alaosa), (Kolj.-Tsyg.) E *pulo kaške* 'krestec' (ristiluu; *pulo, pula* 'Schwanz, Schweif'),

votj. (Wichm.) U *kis* (*kisk-*), M, U *kus* (*kusk-*), G *kus* 'Kreuz (am Körper), Taille',

syrj. (Wichm.) *kos* (*kosk-*), I *kqs* (*kqsk-*) 'Kreuz (am menschlichen Körper), Lenden, Taille, Mitte des Körpers; Rücken', (Gen.) OP *kusk* 'das Kreuz'.

Merkitykset ovat siis täysin samat, ja äänneasujen suhteen kaivannee vain sanojen vokaalisto muutaman selittävän viittauksen. Samantapainen suhde ensi tavujen vokaalien kesken kuin näissä tavataan mm. sanoissa mordE *azoro*, *azor*, M *azər* 'Herr' ~ votj. *uzir*, syrj. *ozir* 'reich' (< k.-arj. *asura-s: sanskr. *ásuras* 'mit Wunderkraft versehen, übermenschlich; wunderkräftiger Gott, wunderkräftiger Dämon', av. *ahurō* 'Herr'), mordE *šado*, M *šada* ~ votj. *šu*, *šuu*, syrj. *šo* 'hundert' (< k.-arj. *šata-m: sanskr. *śatám*, av. *satəm* jne.), mord. *kajams* 'hinwerfen, hin einlegen; ausgiessen' jne. ~ votj. *kujàni* 'werfen, wegwerfen', syrj. *kojnì* 'giessen, ausgiessen, ausschöpfen' jne., joiden ensi tavussa varmasti alunperin on ollut *a*. Sama vokaali on epäilemättä ollut myös sanassa suom. *askel*, mordE *eskel'ks*, M *askəl'ks* ~ votj. *utskyl*, syrj. *voškol*, OP *úskol* 'Schritt'; vokaalia seurannut *ś* on mordE:ssa aiheuttanut myöhäisen muutoksen *a* > *e*. Erkki Itkonenkin, jonka mukaan (Vir. 1951, s. 444—446) votj. *u*, syrj. *o*, (OP) *u* tapauksissa on oletettava kantapermissä olleen *q ja tämän kehittyneen »lähinnä sm.-ugr. *e:stä», myöntää, että myös »takavokaalit *a ja *o ovat sporadisesti, mutta silti varsin laajassa mitassa olleet *q:n alkuaineksina».

Yllä esitetty rinnastus on tavallaan osaksi ratkaissut myös suom. *keski* 'Mitte' sanan ynnä tämän lappalaisen ja mordvalaisen vastineen kohtalon. Niitä on nimittäin jo vuosikymmeniä yhdistelty alussa mainittuihin votjakin ja syrjäänin sanoihin (vrt. esim. BUDENZ MUSz. s. 48, WICHMANN Wotj. chr. s. 76, FUF XI s. 220, SETÄLÄ Stufenw. s. 74, Verw. s. 54, UOTILA Perm. kons. s. 317, Syrj. Chr. s. 103), mutta niin pian kuin mord. *kaške*, *kaska* on osoitettu niiden varmaksi vastineeksi, ei tällainen yhdistäminen enää käy päinsä. Permiläisissä kielissä on kuitenkin toinen sanaryhmä, jota tutkijat toisinaan (esim. BUDENZ e. m. p., WICHMANN FUF XI s. 220, mutta ei vielä Wotj. chr. s. 76, UOTILA Perm. kons. s. 317, mutta ei enää Syrj. Chr. s. 103 eikä Syrj. Wortschatz julkaisussa s. 121) ovat katsoneet edellä mainittujen

votj. ja syrj. sanojen yhteyteen kuuluvaksi, mutta joka syrjOP murteen *o* vokaalin (ei *u!*) osoituksen mukaan on varmaan pidettävä niistä erossa:

votj. (Wichm.) *kus-*: *kusîp*, *-sîp* 'Zwischenraum', *kuspî*, *-pî* 'zwischen', *kuspîn*, *-pîn* 'unter, zwischen', *es kusîp* 'Schwelle', (Munk.) *kapka-kusîp* 'Torschwelle' (*es* 'Tür', *kapka* 'Tor'),

syrj. (Wichm.) L *kos*, I *kqs*, V *kost* 'Zwischenraum, Abstand', L *kosja*, S *kosâ*, P *kostija* 'nicht ausgetragen, zu früh geboren (Kind)' (vrt. suom. *keskonen* id.), U *kosmîn*, V, S *kostîn*, I *kostîn* 'zwischen (Dat.)', V, S, L *mijan kostîn* 'Zwischen uns' (vrt. suom. *meidän kesken* id.), (Gen.) OP *kos-*: *kosp* 'Zwischenraum', *kôspon* (wo?), *kôspø* (wohin?) 'zwischen', *si kôsti* 'inzwischen'.

Ja tämän yhteydestä olisi vaikeata pitää erillään

suom. *keski* 'Mitte', *keskelle* 'in die Mitte, unter, zwischen', *keskellä* 'in der Mitte jne.', *kesken* 'zwischen, unter' jne.,

lp. *gâs'kâ* 'interval, stretch, distance', *gâskâ* 'between', *gâs'kân* 'in the midst of (time)' jne.,

mordM *keskâ* 'die Weichen, die Mitte des Leibes',

?unk. *küszöb* 'Schwelle'.

Sama vokaalishuhte kuin tässä esiintyy ainakin seuraavassa hyvin tunnetussa tapauksessa: lp. *gâl'gât* 'shall; must' jne., mordE *kel'gems*, M *kel'göms* 'lieben, belieben; Platz haben od. finden', votj. *kule* 'es ist nötig; man muss', syrj. *kole*, OP *kölø* id. Huomattakoon myös sanat vir. *keris*, *keres* 'obere Abteilung des Bauerofens', votj. *gur* 'Ofen', syrj. *gor* 'Badestubenofen', OP *gor* 'Ofen'.

Erkki Itkonen yhtyy Vir. 1951, s. 444, siihen jo esim. Bubrihin ja Steinitzin edustamaan käsitykseen, että silloin, kun syrjäänin kaikissa murteissa on *o* ja votjakissa *u*, kantapermissä on ollut *o*, ja sanoo, että myös perm. *o on ensi sijassa suom.-ugr. *e:n jatkaja. S. 446 hän edelleen lausuu: »Mielenkiintoista on panna merkille, että sm.-ugr. *e > kperm. *o kuta kuinkin säännöllisesti sellaisissa sanoissa, joiden toisessa tavussa on ollut alkup. *ä*». Tässä sitaatissa esitettyyn sääntöön nämä tapaukset eivät sovellu, mutta tuntuisi uskalletulta pitää rinnastuksia tästä syystä hylättävinä. Tekee mieli turvautua sääntöä hiukan höllentäviin sanoihin »kuta kuinkin».

Unkarin *küszöb* 'Schwelle' sanan on jo Budenz (e. m. p.) ollut halukas liittäämään äsken mainittuun ryhmään ja esim. Szinnyei (NyH⁷, s. 159) ilman epäilyjä yhdistänyt esitettyyn votjakin sanaan sekä Uotila (Syrj. Chr. s. 103) epäröiden kumpaankin permiläiseen sanaan. Kaikki tämä on tietenkin perin epävarmaa mm. siitä syystä, ettei varmojen tapausten puuttuessa ainaakaan vielä tiedetä, voiko unk. *-sz-* olla suom.-ugr. **-sk-* yhtymän jatkaja.

130. Suom. *kuri*, *kuru*, *kurittaa*

Kirjassani »Sanat puhuvat» (s. 186—187) esitin sellaisen käsityksen, että suom. *kuri* sanalla, jonka yleisen merkityssisällön oletin, ehkä liian rohkeasti, lukijalle tutuksi, olisi alkuaan ollut nykyistä konkreettisempi merkitys mm. siitä päättäen, että sana tietämäni mukaan Lounais-Suomessa paikoitellen tarkoittaa 'kujaa, kahden puolen aidattua tietä', ja selitin, että *kurittaa* verbi olisi tämän *kuri* substantiivin johdannainen: »molemmiin puolin aidattu kuja l. *kuri* pakottaa ja totuttaa sitä kulkevan (sekä ihmisen että naudan) noudattamaan *kuria*, välttämätöntä järjestystä, hyväksytyjä tapoja, oikeata suuntaa, se *kurittaa* vaeltajansa». Koska mainitsin ajatukseni 12-sivuisen luvun »Eräelämän muistoja» jonkinlaisessa loppupyörityksessä, en katsonut oikeiden laajuussuhteiden mukaiseksi tällä kohtaa tämän laveasanaisemmin selvitellä asiaa ja luetella *kuri* sanan muita merkityksiä kuin sen, jonka luulin lukijalle oudoksi ja mielenkiintoa herättäväksi. Valikoiden käyttämäni sanat »pakottaa ja totuttaa», »noudattamaan . . . järjestystä, hyväksytyjä tapoja, oikeata suuntaa» olivat tarkoitetut viittauksiksi muihin merkityksiin.

Nyt jälkepäin ajatellen on tunnustettava: olisi pitänyt laatia erityinen luku *kuri* ja *kurittaa* sanoista, luetella ja eritellä perin pohjin niiden erilaiset merkitykset ja käyttötavat, esittää toisenkinlaiset mahdollisuudet näiden synnylle ja kehittymiselle sekä koettaa etsiä sanojen sukulaisia myös suomen kielen ulkopuolelta — silläkin uhalla, että kaiken tämän kirjoittaminen muillekin kuin kielitieteeseen perehtyneille lukijoille nautittavaan muotoon olisi ehkä ollut raskasta. Näin olisi tullut vältetyksi se luvattoman suuri pintapuolisuus, ehkäpä virheellisyyskin, joka jäi rasittamaan tuota niukan vihjauksen tapaiseksi tarkoitettua, muutaman rivin mittaista hipaisua.

Mutta menettelyllä on ollut hedelmällisetkin seuraukset. Se on saanut Martti Rapolan tarttumaan asiaan ja käsittelemään sitä juurta jaksain kirjoituksessa »Das finnische *kuri* in der älteren Schriftsprache» SUST 98, s. 153—163, ja teokseen »Risukoista riipomia» sisältyvässä luvussa »Pahan kurin tavalla». Rapola esittelee eri lähteistä poimimansa *kuri* sanan merkitykset 'puoli, suunta, taho, kulma, laita; tapa, keino, tapa olla ja elää; laite; tila, asema; kuje, kepponen; karjakuja, seinien väli, kapea paikka, väli t. vierä, maaston suikale t. lohko' jne. ja on taipuvainen käsittämään »ei-paikallisten merkitysten keskinäiset suhteet . . . niin, että ensi sijassa on ollut kysymyksessä 'tapa, keino'». Hänen mukaansa *kurittaminen* on alunperin tarkoittanut oikean tavan, oikean käyttäytymisen yllä pitämistä, opettamista ja vaatimista. Ja hänestä näyttää siltä, että olennaista lounaissuomalaisen *kuri* sanan vanhalle merkityskuvalle on ollut mm. 'kapea paikka, kapea väli

t. vieri, maaston suikale t. lohko'; merkitys 'karjakuja' olisi kai sitten käsitettävä myöhemmän kehityksen tulokseksi, mikäli olen oikein ymmärtänyt hänen ylen varovat sanansa.

Etten ole viimeksi mainittua, jo kotimurteestani ja sen ympäristöstä tuntemaani merkitystä vain umpimähkäisen vaiston ja aavistelun varassa oletanut varsin iäkkääksi, sen asian selvitykseksi saattaa nyt vihdoin olla tarpeen muutama sana. Rapola huomauttaa *kuri* sanan lounaissuomalaisia merkityksiä lueteltuaan: »Sukua lienee myös *kuru* '(pellon, niityn) ahdas perukka'». Niin ilmeisesti onkin. Viron kielessä on sana, joka äänneasultaan täysin vastaa muotoa *kuru* ja merkitykseltään sangen läheisesti lounaissuomen *kuri* sanaa. Tuttu lähde Wiedemannin-Hurtin sanakirja sisältää mm. seuraavat tiedot: *kuru* 'Winkel, dunkler Corridor (in der Riege), schmaler Weg zwischen Zäunen (= tänav), Kellerhals, Eingang in den Keller, (O) Kaffscheune an der Hinterwand des Hauses, »Roof» zum Heizen des Ofens von aussen' (*tänav, tanuv* jne. 'Gasse, Weg zwischen Zäunen oder Häusern'). Näin selitettyä *kurua* tuskin on lupa jättää tähän yhteyteen asettamatta. Lisäksi samassa teoksessa mainitaan johdannaiset *kuredik, kurendik, kurestik* 'kleiner Anbau, Kaffscheune (bei der Riege), Raum hinter dem Hause; = välguti [Lichtung, freier Platz im Busche, kleiner nutzbarer Fleck im Morast]', ja A. Saaber-Saaresten kirjanen »Murdesõnad Põhja-Eestist» selittää, että *kuredik* »tähendab Harjumaal 'vanade talude rehe toa aknaesist tühet, katusealust, aganiku ja ahjutaguse kambrikese (mis uuemal ajal toa seinä külge ehitatud) vahel'» (vrt. myös Kask-Saareste *Lisasõnastik* s. 74). Kun otetaan huomioon vanhan virolaisen talon ja sen eri rakennuksien erikoisluonne ja sijaintisuhteet, on helppo ymmärtää, että viron *kurun* merkitykset saattavat tämän verran erota lounaissuomalaisen *kurun* ja *kurin* merkityksistä. Mutta samalla tuntuu käyvän ilmi, ettei viimeksi mainitun merkitysten 'kapeikko, sola, kuja jne.' tarvitse olla kovin myöhäisiä. Näin pitkälle mennyttä, yksityiskohtia myöten samanlaiseen tulokseen viennyttä rinnakkaiskehitystä tuskin voidaan pitää todennäköisenä. Pikemmin tekee mieli tässäkin nähdä esimerkki Virolle ja Lounais-Suomelle yhteisestä vanhasta kulttuuriperinteestä.

Rapolan esityksestä ei käy ehdottoman selvästi ilmi, pitääkö hän vain jonkin yksityisen paikkakunnan ehkä tilapäistä muotoa *kuru* '(pellon, niityn) ahdas perukka' *kuri* sanan mahdollisena sukulaisena, vai sitä kautta läntisen ja pohjoisen Suomen sekä Ruijan ja Pohjois-Ruotsin suomalaismurteiden tunnettua *kuru* substantiivina, joka Canstrénin mukaan on 'sinus prati; ängsviik', Renvallin mukaan 'sinus minor e. c. maris, angulus domus; kleine Bucht, Ecke' ja Lönnrotin mukaan 'djup fåra, fåra emellan grundare ställen på elfsbotten; fördjupning emellan berg, bergsrefva; spetsig vinkel, spetsigt hörn; liten bugt, vik; ösrum i båtens bakstam'. Miten asia lieneekin, joka

tapauksessa kehottaa jo vir. *kuru* muoto tarkastelemaan sitä mahdollisuutta, että tämäkin kuuluisi yhteen ja samaan sukulaispiiriin.

Sanakirjojen tuntemat ja muut näihin liittyvät *kuru* sanan merkitykset esiintyvät murreosanastojen mukaan eri seuduilla suurin piirtein seuraavaan tapaan. Maisematerminä *kurulla* on Peräpohjolan, Ruijan ja Pohjois-Ruotsin suomessa merkitykset 'pitkä, kaitainen syväne, notkopaikka maastossa, vuorten välissä, jyrkkä rotko', 'syvin paikka joen väylässä' (Ruija, Vekarasaari), 'syvä, »pohjaton» kohta jängässä' (Vesisaari), 'jänkä kahden kankaan välissä' (Rovaniemi), »väylä on kurulla» (matalan veden aikana, Täräntö), 'kai-vettu laskuoja' (Alatornio) jne. Etelämpänä tavataan seuraavia merkityksiä: 'joen kaarre, järven poukama' (Utajärvi), 'pieni, mutkainen luonnon-oja, usein rahkan tms. täyttämä' (Utajärvi), 'kapea, pitkä suomaa, jota myö-ten vesi virtaa ylemmästä nevasta alempaan' (Nivala, Perho, Veteli), 'pitkä suo-maa' (vesi ei juokse mihinkään, Kalajoki), 'ojanotkelma' (Utajärvi, Kuh-moinen), 'niityn tai viljelysmaan pitkä, kapea lahdeke' (Hämeenkyrö, Län-gelmäki, Sääksmäki, Laitila), 'erillinen, pitkä, kapea viljelysmaa' (Orivesi, Hattula: pieni, metsien välissä), 'notkopaikka maastossa' (Kurikka, Viljakkala), 'kapea, alava kohta metsämaassa' (Vampula), 'ojan, salmen, kujan loppu' (Saarijärvi), 'ojan alava mutkapaikka' (Hattula), 'vetelikkö maassa' (Jaala), 'kosteahko, sorainen, laihamultainen maalaji [!]' (Iitti) jne. Muunlaisiakin merkityksiä tavataan: 'uurre' (Täräntö: esim. viikatteen varressa; Kittilä: esim. kielessä; Inari, Muonio, Ylitornio, Tervola, Kemijärvi ym.: suksen pohjassa; Kuolajärvi: hevosella on kurulla lautanen; Ruija, Raisinvuono: »perunamaa-han veethin kuru mihinkä panthin siemenet»), 'pitkä syvennys, uurna, kuurna' (Kolari: esim. suksen pohjassa, hauen maksassa), 'kärrynpyörän jälki tiessä' (Karunki), 'kurttu, rypy' (Viitasaari, Konginkangas, Saarijärvi, Rautalampi), 'putka, koppi' (Kaustinen), 'aitauksen nurkka' (Hämeenkyrö, Sääksmäki), 'loukko, nurkka' (Pyhäranta: *muurinkuru*, *paatinkuru*), 'kölillisen veneen keula- ja peräpuolella oleva, emäpuun ja pohjakertojen muodostama kapea, ahdas tila' (Rymättylä), »persekuru» (Hailuoto), 'cunnus' (Nakkila) jne.

Merkityspuolikaan ei tunnu estävän tämän laajalti käytetyn *kuru* sanan kuulumista vir. *kuru* ja suom. *kuri* sanojen etymologisiin sukulaisiin. Voi-daanhan katsoa mahdolliseksi, jopa luonnolliseksi, että eri johdannaisilla on vanhastaan ollut ja että niille myöhemmin on kehittynyt eri suuntiin käyviä merkitysten haarautumia. Mutta ennen kuin tällaista yhteenkuulu-vaisuutta voidaan pitää todenmukaisena, on vielä selvitettävänä muutama pulma.

Pohjoisimmilla suomalaisilla murrealueilla käytetään *kuru* sanaa maasto-terminä ilmaisemaan melko täsmälleen samoja käsitteitä kuin sitä äänneel-lisesti paljon muistuttavaa lapin sanaa *gurrá*, jolla sitä paitsi on muitakin

samanlaisia merkityksiä kuin *kurulla*, kuten seuraavista sanakirjaotteista käy ilmi: lpR (Lind.-Öhrl.) *kora, korr, kurr* 'crena; skåra, skal'; 'It. vallis angustior, inter duos montes, fauces montium; en trång dal emellan tvänne berg', (Lag.) Tån. *kuw^ure* 'seitliches Loch; Stelle, wo ein Stück aus dem Rande eines Gefässes ausgefallen ist', Rör. *kuwre* 'Ohrzeichen: runder Ausschnitt', Arj. *kurta* 'Riss, Sprung, Loch in Schneiden, Gefässen; enges Tal, Bachtal, Hohlweg, Furche', L (Grundstr.) *kurra* 'Schnitt, Kerbe, Scharte; schmale Senke in einem Hochgebirgsrücken', N (Niels.) *gurrá* 'chip, dint (in the edge); cleft, small mountain gap; cunnus', T (Gen.) *kurr* 'kuru, rotko; Schlucht'.

Sana tavataan siis lapin kielen alueella eteläisistä ja läntisistä murteista pohjoisiin ja itäisiin asti, ja sen merkitys on yleisesti 'lovi; pitkä ahdas rotko'. Olisi melkein mahdotonta ajatella, ettei sillä olisi minkäänlaista etymologista yhteyttä puheenalaisiin suomen ja viron sanoihin. Mutta näiden perinnäiseksi vastineeksi se ei kumminkaan sovi. Suomessa tulisi sanan kuulua *kūri, jotta äänneellinen vastaavaisuus olisi odotuksen mukainen, taikka päinvastoin lapissa pitäisi olla *gorrá tai *gorro. Näin ollen täytynee lapin sanaa, sen suuresta levinneisyydestä ja Lapin oloihin erinomaisesti luontuvaista merkityksestä huolimatta, pitää suomesta saatuna lainana, mieluummin ehkä *kuru* kuin *kuri* muodosta, koska edellisen merkitykset ja esiintymisalue ovat sitä lähempänä kuin jälkimmäisen.

Toinen puheena olevan yhteyden selittämismahdollisuus olisi yhteisen ulkopuolisen alkulähteen löytäminen lapin, suomen ja viron sanoille. Suom. *kuru* sanaa onkin jo R. SAXÉN (ks. esim. SETÄLÄ Bibl. verz. s. v. *kuru*) selittänyt skandinaavisperäiseksi, ja myöhemmin on T. E. KARSTEN (Folk-målsst. IV, s. 536 ja IX, s. 242) halunnut liittää samaan seuraan myös vir. *kuru* sanan. Originaalina olisi ollut jokin seuraavan skandinaavaisen sanaperheen jäsen: Suomen ruots.-murt. *skuru* jne. 'skåra; inskärning; skråma, springa; cunnus', mr. *skora, skura* 'skåra, klyfta', nn. *skora* 'skaar, indsnit, skure', nt. *skure* (< ksk. *skurōn), joiden ohella esiintyy myös lyhyempi muoto, nr. murt. *skårr* 'avsats på ett berg', nn. *skor* 'hulning, særlig: avsats i fjeldside, langstrakt hulning som bækkelop med bakker paa begge sider; indsnit, skure', mn. *skor* 'indsnit, fure, revne i fjeldvæggen', joita kaikkia germanistit pitävät germ. **sker-* 'leikata' juuren haarautumina. Ja myönnettävä on, että ainakin merkityspuoli houkuttelee tällaiseen rinnastukseen, mutta äänneellisesti selittyisivät ilmeisesti vain suom. ja vir. *kuru*, kenties myös lp. *gurrá* tällä tavoin, ehkäpä nimenomaan muinaisruotsista saaduiksi. Lapin sanan suuri levinneisyys olisi kuitenkin jälleen vaikeutena, joten nähtävästi olisi nytkin selitettävä ainakin itälappalainen sana suomen välityksellä saaduiksi. Mutta kun tuntuu, kuten sanottu, hyvin todennäköiseltä, että *kuru* sanan

yhteyteen kuuluu rinnakkaisjohdannaisena *kuri*, niin tämäntapainen lainaselitys osoittautuu vaikeasti hyväksyttäväksi. Ainoa keino pulasta selviytymiseen olisi tässä tapauksessa — jos nimittäin yhä tahdottaisiin pitää skandinaavista alkuperää todennäköisenä — selittää *kuru* ja *kuri* sanojen oletettava yhteinen kantasana **kura* lainatuksi ksk. **skurōn* muodosta, mikä kyllä äänteellisesti olisi mahdollista.

Rapolakin pitää huultavana, ettei *kuri* ole varsinainen perussana, vaan johdannainen kantasana **kura*. Tätä edustaisi suom., vatj., vir., liiv. *kura* 'vasen', jolla muuten on vastine lapissakin, Vefs. *kprruo*, L *kōrru*, N *gurot*, -ok id. (vrt. esim. QVIGSTAD Beitr. s. 78)¹. »Voitaisiin ajatella, että *kura* on alkuansa ollut 'puoli', sitten välttelevässä puheessa myös 'väärä puoli', ja että pidempi muoto *kurittu* 'vasenkätinen', s. o. »kuraksi, kurakädeksi tullut tai tehty» olisi alkuansa tarkoittanut sitä, jonka »puolet» t. »sivut» on vaihdettu, sekoitettu. Hänen tämän jälkeen esittämänsä vertailut muutamiin muiden kielten sanoihin eivät ainakaan tue tällaista otaksumaa. Sillä vaikka äsken mainitun mr. *skura* sanan kaukaisia vastineita saattavatkin olla anglos. *score* 'ranta' ja engl. *shore* 'ranta, rantakaista, rannikko', niin näiden länsigermaanisten sanojen merkitykset ovat ilmeisesti myöhäisiä. FALK-TORP Norw.-dän. etym. wörterb. s. 1010 asettaa nuo sanat nt. *Skjær* 'Klippe jne.', nr. *skär*, mn. *sker* jne. (josta sanaperheestä suom. *kari*) sanojen yhteyteen: »Im ablautsverhältnis steht mnd. *schore*, *schare* 'küste, ufer', ags. *score* (engl. *shore*)», samoin selittää TORP Nynorsk etym. ordb. s. 602 ja HELLQUIST Svensk etym. ordb. s. 974. Rapolakin katsoo (Ris. riip. s. 196) tätä germaanisesta alkuperästä mahdollisuutta heikommaksi kuin jo kauan sitten esitettyä rinnastusta suom. *kuri*, lpN *-guorrá*, L *kuorra* 'das Gebiet, das Längs etw. liegt od. unmittelbar an etw. grenzt', johon WICHMANN (Festschrift til J. Qvigstad s. 314—315) on lisännyt vog. *χūr*, *khur* 'Rand'.

Mutta tällainen rinnastus taas on ainakin lapin kohdalta äänteellisesti mahdoton; Wiklundkin näyttää pitävän sitä epäilyttävänä (UL s. 201, 221). Lapin sanan säännönmukainen vastine kuuluisi suomessa **kari*, **kuori* tai mahdollisesti **kori* (mutta mikään näin kuuluvista sanoistamme ei tietenkään jo erilaisen merkityksen vuoksi voi tulla kysymykseen). Sen sijaan kannattaa ainakin ottaa harkittavaksi seuraavien sanojen mahdollinen vastaavuus: syrj. (Wied.) *guran* 'Grube, Graben, Vertiefung, Wasserriss', *tui-g*. 'Geleise, Radgeleise', *guran-in* 'Schlucht, Hohlweg, Tal, Vertiefung', (Wichm.) *guran* 'Grube' (-an mm. dem.-suff., *tui* 'Weg', *in* 'Ort, Stelle'), ostj. (Karj.)

¹ Peter Hajdú näkyy (Acta Linguistica I, s. 193—195) arvelematta ja äänteellisiä perusteluja esittämättä liittävän näihin myös lyyd. ja veps. (myös aunuksessa) *hura* 'vasen', vieläpä mord. *kerš*, *kertš* jne. id. Mutta mikä ehkä oli ymmärrettävää O. Donnerin aikoina, v. 1874 (ks. Vergl. Wörterb. I, s. 47), ei toki ilman muuta ole mahdollista enää nykyään.

V $k^{\circ}or^{\circ}$ 'onsi (puussa)', Frj. $k^{\circ}or^{\circ}$ 'onsi, pitkinpäin kulkeva reikä (puussa, pysyssä, piipunvarressa, torvessa jne.); (pienen puron, sadepuron, ei joen) kouru, uoma', $A^{\circ}rk^{\circ}$ 'pitkä, kapea suojärvi', Kaz. $Xo^{\circ}r^{\circ}$ '(sorsaverkkoa varten tehty t. luonnollinen) aukko metsässä t. korkean heinän läpi', $io^{\circ}X.$, O $io^{\circ}Xor$ 'metsän läpi hakattu tie', V $uath^{\circ}or$ 'kaupungin katu', $lo^{\circ}k^{\circ}$ 'metsästystie (jollainen on jokaisella ostjakilla)', Kaz. $io^{\circ}y^{\circ}aX.$ 'peurojenpyyntiaitausta, jonka sivuaukkoihin asetetaan jousia' jne. ($A^{\circ}r$ 'järvi, suojärvi', $io^{\circ}s$, $io^{\circ}s$ 'tie, polku', $uat^{\circ}s$ 'kaupunki', $lo^{\circ}k^{\circ}$ 'tie', $io^{\circ}y^{\circ}a$ 'jousi').

Tietysti ei näitäkään kauas ulottuvia rinnasteluja ole helppo todistaa ehdottomasti oikeaan osuneiksi. Esim. jo se, ettei syj. *guran* sanan vastinetta tunneta votjakista ja ettei näin ollen voida päätellä, mikä vokaali on ensi tavussa ollut kantapermissä, aiheuttaa epävarmuutta. Mutta tuntuvat ne ainakin sen verran huomion arvoisilta, ettei mainittua skandinaavista alkulähdettä tästäkään syystä voi katsoa varmaksi. Ehkäpä lopuksi on turvaututtava jonkinlaiseen kompromissiratkaisuun, oletettava, että skandinaavisen sanaperheen jäsenet ovat, ainakin merkitysten osalta, vaikuttaneet suom. *kuru* ja lp. *gurrá* sanoihin. — Varsinaisena lainana sanotusta pohjoismaisesta sanueesta lienee pidettävä äänteellisesti läheisiä sanoja suom. (Lönnr.) *koro* 'inskränning, remna på växande träd, trädhåla, skåra, ränna, reffla, repa', *persekoror* 'skåran emellan klinkorna' ja lpR (Lind.-Öhrl.) *skåro* 'crena, fissura, skåra', N (Niels.) *skoarro* 'mountain cleft, ravine; narrow gully between rocks on either side; cunnus', kuten jo aikoja sitten on esitetty (ks. esim. SETÄLÄ Bibl. verz. s. v. *koro*, QVIGSTAD Nord. Lehnw. s. 298, WIKLUND UL s. 218).

Lukija, joka on jaksanut kahlata läpi edellä sanotun, voi loppuun päästyään huomauttaa, ettei tuollainen soutaminen ja huopaaminen ole suuriaakaan valaissut *kuri* ja *kurittaa* sanojen historiaa. Kirjoittaja rohkenee kuitenkin hiukan puolustaa aikaansaannostaan. Useat edellä todetut seikat tuntuvat osoittavan, 1) että *kuri* sanan sukulaisjoukkoon kuuluvat, *kurittaa* verbin ohella, laaja-alainen ja monimerkityksinen *kuru* sekä tälle läheinen vir. *kuru* ynnä (nähtävästi suomesta saatu) lp. *gurrá*; 2) että äänneasun ja merkityksen puolesta näille läheisiä vertauskohtia voidaan mainita sekä skandinaavisten naapurien että kaukaisten kielisukulaisten sanastosta, 3) että näiden kantasanan vanha, ehkäpä suorastaan alkuperäinen merkitys on ollut konkreettinen, 'kapea ura' t. kolo, ahdas väli, solä, väylä, kuja' tjs., olipa sen alkulähde kummalla suunnalla hyvänsä, ja 4) että abstraktisempi merkitys 'tapa, keino' jne. edustaa myöhäisempää kehitystapaa, jonka pohjalta on voinut, mahdollisesti Rapolan esittämällä tavalla, syntyä verbi *kurittaa* eri merkityksineen. Tuntuu näet houkuttelevalta otaksua, että tässäkin merkityksen muuntuminen olisi tapahtunut samalla tavalla konkreet-

tisesta abstraktiseen kuin mm. germ. *laidō-muodon jatkajien piirissä; esim. mn. *leið* tarkoittaa ensiksikin 'reise, vei, veiretning', sitten myös 'maate, vis, følge', nn. *leid* on 'Led, Vei, Farvand; Gang, Færd' ~ 'Leilighed, Anledning, Udvei' ~ 'Side, Retning, Stævne' ~ 'Maade, Viis', mr. *lēp* 'færd, resa, väg' ~ 'sätt' jne.; myös tästä sanasikermästä peräisin olevalla suomen sanalla on samanlaista kahtalaisuutta merkityksissä: *laita* (Renv.) 'cursus itineris, directio viæ; Richtung des Weges' ~ *oletko laidalla* l. *laidassa* 'esne in ordine debito i. e. esne mente sanus' jne. (ks. Vir. 1949, s. 300—301), vaikka *laita* 'Lebensordnung, Geschick, Beschaffenheit, Art' ja 'Schiffsbord, Seite' olisikin jätettävä syrjään (vrt. THOMSEN Ber. s. 196, 193, Saml. Afh. IV, s. 337—338, 332, NIEMINEN FUF XXII, s. 12—13, KALIMA Baltt. lain. s. 127—129).

Edellä sanottu sisältää osapuilleen sen, mikä olisi pitänyt esittää *kuri* ja *kurittaa* sanoihin aikanaan kajotessani. Niiden vanhaa kirjallista käyttöä, murteittaista levinneisyyttä ja erilaisia merkityksiä selvittelevän osan olen kuitenkin voinut jättää pois, koska saatan niiden kohdalta viitata Martti Rapolan täyteläisiin esityksiin.

Tämä pohdiskelu ei varmastikaan satu kaikkien nuo rivit lukeneiden käsiin, mutta Virittäjän suppea lukijakunta muodostaa varmasti tällaisista asioista kiinnostuneiden hartaimman joukon.

Y. H. TOIVONEN

Etymologische Beobachtungen

127. Fi. *kaari* = mord. *karks*?

Mord. *kar-ks* 'Gürtel' ist nach Ansicht des Verfassers offenbar eine Entsprechung von lpN *gārrāt* 'tie tightly, lash', *gārastet*, Arj. *gārāstīt* 'schnell einmal umbinden' (>nordfinn. *kaaristaa* 'am Lappenschlitten festbinden'), *gārās* 'Binde' usw. und nicht von fi. *kaari* 'Bogen, Spant', wie Paasonen meinte (Mordw. chr. S. 73); die Entsprechung des letzterwähnten Wortes ist bekanntlich lpL *kūṅar*, I *kuṅar* 'Spant'. — Norw. mundartl. *karka* 'fastbinde usw.', nordschwed. *kark* 'et taug av rensener til at binde om bær o.l.', *kark* 'bende slikt taug om slæde etc.' stammt nicht aus lp. *gārrāt*, wie Torp (Nynorsk etym. ordb. S. 259) denkt, sondern aus lpL *kār'hkat* 'festbinden', *kār'kas* 'Schnur, Strick'.

128. Fi. *kajota*, *kajettua*

Der Verfasser ist geneigt, zu der Wort-sippe fi. *kajota* 'berühren, anrühren', lp. *gaggjot* 'save, liberate, salve' (zusammen-

gestellt von Erkki Itkonen) noch fi. dial. *kajettua* 'anrühren; sich in etw. einmischen; wirken, Wirkung haben (z. B. Essen, Futter); beobachten, auf etw. sehen' usw., est. *kaeda*, *kajeda* 'sehen, schauen, betrachten, prüfen', wotj. *kuajini* 'fett werden', *kuajini* 'fett, fetter machen, mästen', wog. *χoji* 'treffen, berühren, antreffen', *khaji* 'id.; kosten' und ostj. *χoiDā* 'auf od. gegen etw. stossen; treffen; kosten' zu zählen.

129. Fi. *keski*

Von den Zusammenstellungen früherer Forscher abweichend werden folgende Verbindungsmöglichkeiten vorgeschlagen:

1. mordE *kaške*, M *kaska* 'Kreuz (am Körper), Kreuzbein' | wotj. *kis* (*kisk-*), *kus* (*kusk-*), *kus* 'Kreuz (am Körper), Taille' | syrj. *kos* (*kosk-*) 'Kreuz (am menschlichen Körper), Lenden, Taille, Mitte des Körpers; Rücken', OP *kusk* 'das Kreuz';

2. fi. *keski* 'Mitte', *keskelle* 'in die Mitte, unter, zwischen', *keskellä* 'in der Mitte usw.', *kesken* 'zwischen, unter' usw. | lp. *gás'ká* 'interval, stretch, distance', *gáská* 'between', *gás'kán* 'in the midst of (time)' usw. | mordM *keska* 'die Weichen, die Mitte des Leibes' | wotj. *kus-*: *kusiþ* 'Zwischenraum', *kusþi* 'zwischen', *kusþin* 'unter, zwischen', *es kusþiþ* 'Schwelle' | syrj. *kos*, *kost* 'Zwischenraum, Abstand', *kosmin*, *kos-tin* 'zwischen (Dat.)', OP *kos-*: *kosp* 'Zwischenraum', *kospθn* (wo?), *kospθ* (wohin?) 'zwischen', *si kósti* 'inzwischen' | ? ung. *küszöb* 'Schwelle'.

130. Fi. *kuri*, *kuru*, *kurittaa*

Mit fi. *kuri* (Renv.) 'Art. u. Weise sich zu betragen l. zu behandeln, Sitte; Behandlungsart; Zucht, Zuchtigung; Seite'; (dial.) 'Gegend; schmale Stelle des Sees, schmaler Boden des Grabens, schmaler Landstreifen; Gasse, Viehgasse usw.' gehören offenbar etymologisch zusammen est.

kuru 'Winkel, dunkler Corridor, schmaler Weg zwischen Zäunen' und fi. *kuru* (Lönnr.) 'djup fära, fära emellan grundare ställen på elfsbotten; fördjupning emellan berg, bergsrefva; spetsig vinkel, spetsigt hörn; liten bugt, vik; ösrum i båtens bakstam' sowie lp. *gurrá* 'chip, dint; cleft, small mountain gap', wahrscheinlich eine Entlehnung aus dem Finnischen. Weiter können wohl syrj. *gur-an* 'Grube, Graben, Vertiefung, Wasserris' und ostjTrj. *ĕór* 'Höhlung, längsgehendes Loch; Bett (eines kleinen Baches, eines Regenbaches)', Kaz. *ĕór* '(für das Entennetz angebrachte od. natürliche) Lücke durch den Wald od. hohes Gras' usw. mit dieser Sippe verbunden werden. Die skandinavische Wortfamilie, aus der man fi. *kuru* hat herleiten wollen, nschw. (dial.) *skuru* 'Einschnitt, Spalt', aschw. *skora*, *skura*, nn. *skora* (und *skor*, an. *skor*), hat vielleicht nur auf fi. *kuru* und. lp. *gurrá* eingewirkt.

Y. H. TOIVONEN